

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET
dr. sc. Jadranka Nemeth-Jajić

POKAZATELJI USMJERENOSTI UDŽBENIKA NA DIJETE
(na primjeru udžbenika hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi)

Recenzenti: prof. dr. sc. Vlado Pandžić, (Filozofski fakultet u Zagrebu), prof. emeritus dr. sc. Ivan Mimica (Filozofski fakultet u Splitu)

WEB predavanje recenzirano _____ i prema Odluci Znanstveno-nastavnog vijeća Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, donesenoj na sjednici _____, postavljeno na www.ffst.hr (sluzbenoj WEB stranici Filozofskog fakulteta u Splitu)

ZNANSTVENO PODRUČJE: Humanističke znanosti

ZNANSTVENO POLJE: Filologija

ZNANSTVENA GRANA: Kroatistika

STUDIJSKI PROGRAM: Učiteljski studij

GODINA I SEMESTAR: 3. i 4. godina učiteljskog studija; zimski i ljetni semestar

GODIŠNJI FOND SATI: 75 (3. godina); 90 (4. godina)

TJEDNI BROJ SATI: 2 sata predavanja + 1 sat vježbe (3. godina);

1 sat predavanja + 2 sata vježbe (4. godina)

NASTAVNI PREDMET: Metodika nastave hrvatskoga jezika

NASTAVNA CJELINA: Udžbenici hrvatskoga jezika

NASTAVNA JEDINICA: Pokazatelji usmjerenosti udžbenika na dijete

NASTAVNA SREDSTVA: Računalna prezentacija (PowerPoint)

CILJEVI NASTAVE: Steći uvid u način na koji se udžbenici mogu promatrati, prosuđivati i vrjednovati kako bi se budući učitelji osposobili za izbor kvalitetnih udžbenika hrvatskoga jezika.

ZADATCI:

- uočiti kategorije za analizu udžbenika
- uočiti pokazatelje usmjerenosti udžbenika na dijete u navedenim kategorijama
- osposobiti studente za izbor kvalitetnih udžbenika hrvatskoga jezika za razrednu nastavu

LITERATURA (ZA STUDENTE):

Malić, J. (1986.), *Koncepcija suvremenoga udžbenika*, Školska knjiga, Zagreb

Nemeth-Jajić, J. (2007.), *Udžbenici hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi*, Redak, Split.

Torres del Castillo, R. M. (1997.), «Bez reforme obrazovanja učitelja neće biti ni reforme obrazovanja», *Napredak*, 138 (1), str. 57 – 72.

Udžbenik i virtualno okruženje: zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa, ur. Ante Žužul, Školska knjiga, Zagreb, 2004.

POKAZATELJI USMJERENOSTI UDŽBENIKA NA DIJETE (na primjeru udžbenika hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi)

Sažetak:

U bogatoj i raznovrsnoj ponudi udžbenika učitelji često nailaze na teškoće kada trebaju izabrati udžbenik za svoje učenike. Jedan je od razloga i taj što do sada nije bilo objektivnih pokazatelja o kvaliteti udžbenika pa nisu bila ni stvorena mjerila za vrjednovanje udžbenika pojedinih predmeta. U istraživanju udžbenika hrvatskoga jezika za niže razrede osnovne škole provedenom 2006. (Nemeth-Jajić, J.) uspostavljena su mjerila za vrjednovanje udžbenika i dane smjernice za izradu kvalitetnih udžbenika hrvatskoga jezika na tom stupnju školovanja. Oslanjajući se na rezultate toga istraživanja, objašnjavamo uspostavljeni model za analizu udžbenika i ističemo postupke u promatranim kategorijama u kojima se očituje usmjerenost udžbenika na učenika/dijete, što je u skladu sa suvremenim koncepcijama nastave koje učenika dovode u središte nastavnoga procesa.

Ključne riječi: udžbenici hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi, model analize udžbenika, pokazatelji usmjerenosti udžbenika na učenika/dijete.

1. UVOD

Mnogi učitelji nailaze na teškoće kada trebaju izabrati udžbenik za svoje učenike. Ponuda je bogata i raznolika, što je dobro i poželjno, ali kako se snaći u mnoštvu udžbenika? Kako ih možemo promatrati, na temelju kojih kriterija ih možemo prosuđivati i vrjednovati? Što današnji udžbenici zapravo nude svojim korisnicima – i učenicima i učiteljima? Koliko su u skladu s onim što se ističe da bi suvremena nastava trebala biti – usmjerena na učenika i na razvoj njegova kritičkoga mišljenja i stvaralačkih mogućnosti? To su neka od pitanja na koja se nastoji odgovoriti u ovom predavanju.

Veliki hrvatski jezikoslovac i metodičar Stjepko Težak je kazao: *Učenik je os oko koje se vrti svaka nastava pa i nastava hrvatskoga jezika. (...) Zato nastava mora biti po mjeri učenika.*

Kada je riječ o udžbenicima, može se kazati: *Učenik je os oko koje se vrte napori autora u osmišljavanju udžbenika po mjeri učenika.*

U skladu s tim cilj je ovoga predavanja istaknuti pokazatelje usmjerenosti udžbenika na učenika - dijete. To će se učiniti na temelju istraživanja udžbenika provedenoga 2006. na udžbeničkom uzorku od 27 udžbenika hrvatskoga jezika, književnosti i integriranih udžbenika (udžbenici koji obuhvaćaju i jezik i književnost), a koji su bili u uporabi školske godine 2005./2006. U izlaganju ćemo se ograničiti na udžbenike književnosti (čitanke) i na udžbeničke jedinice u integriranim udžbenicima koje se odnose na sadržaje književnosti. Usklađivanje sadržaja s novim nastavnim planom i programom dovelo je do manjih izmjena u sadašnjim udžbenicima, međutim, sve o čemu će biti riječi primjenjivo je i na udžbenike koji su trenutačno u uporabi.

U nastavku izlaganja stoga će se prvo navesti i obrazložiti uspostavljeni model za analizu udžbenika, te istaknuti pokazatelji usmjerenosti udžbenika na dijete u pojedinim kategorijama. Slijedi izvođenje zaključka i upućivanje na pretpostavljeni smjer kretanja izrade udžbenika u skoroj budućnosti.

2. SREDIŠNJI DIO

2.1. Model analize

U uspostavljanju kategorija za analizu udžbenika vodili smo se sljedećim metodološkim zahtjevom: što je praksa složenija, teorija treba biti jednostavnija. Prema tome,

nastojalo se uspostaviti takav model koji će moći obuhvatiti svu raznolikost udžbeničke pojavnosti.

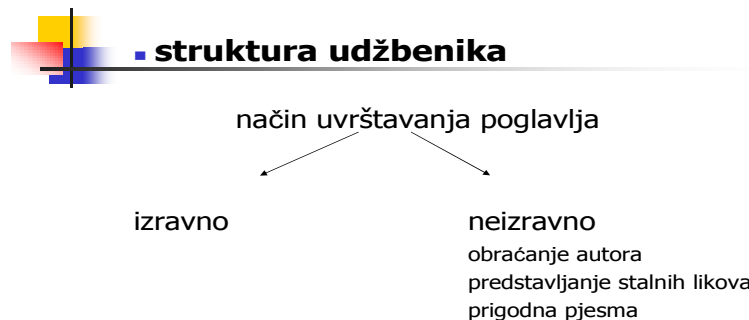
Model za analizu udžbenika nastao je na temelju pretpostavaka o povezanosti koncepcije nastave i koncepcije udžbenika, pa su uspostavljene sljedeće kategorije koje su se promatrale u udžbenicima:

- struktura udžbenika
- struktura udžbeničke jedinice
- pitanja i zadatci
- društveno-radni nastavni oblici
- dimenzioniranje sadržaja
- uloge autora udžbenika.

U navedenim kategorijama ističemo neke postupke u kojima se očituje usmjerenost udžbenika na dijete.

2.2. Pokazatelji usmjerenosti udžbenika na dijete po analiziranim kategorijama

2.2.1. Struktura udžbenika: uvrštavanje poglavlja

Slika 1. Struktura udžbenika: način uvrštavanja poglavlja/udžbeničkih jedinica u cjelinu udžbenika

U načinu na koji poglavlja/udžbeničke jedinice ulaze u cjelinu udžbenika očituje se usmjerenost na učenika. Ako udžbenik počinje izlaganjem sadržaja, to jest ako se poglavlja/udžbeničke jedinice uvrštavaju u udžbenik bez ikakva autorova obraćanja učeniku, riječ je o izravnom uvrštavanju poglavlja/udžbeničkih jedinica. Ako udžbenik počinje obraćanjem autora učeniku, predstavljanjem stalnih likova ili kakvom prigodnom pjesmom, tada je posrijedi neizravno uvrštavanje poglavlja/udžbeničkih jedinica u cjelinu udžbenika, u kojem se očituje usmjerenost na učenika. Tako primjerice autori upućuju učeniku riječi dobrodošlice: *Dragi učenici, drage učenice*. Time se pokazuje usredotočenost autora udžbenika na uspostavljanje bliskog odnosa s učenikom. Predstavljanje stalnih likova ili navođenje pjesme imaju motivacijsku ulogu – potaknuti zanimanje učenika za sadržaje koji slijede.

2.2.2. Struktura udžbenika: naslovljavanje tematskih cjelina

Tematske cjeline u udžbenicima književnosti (čitankama) najčešće imaju metaforične i slikovite naslove, primjerice: *Sjelo sunce na jabuku*, *Zlatne zvijezde po zemlji siju snove*, *Mjesečeva godina* i dr. U tome se očituje iskorištavanje poetske funkcije jezika i odražava

interpretativni pristup kojem je u središtu književno djelo kao umjetnost riječi. Za razliku od toga u udžbenicima *Zlatni dani* primijenjen je postupak u kojem se očituje izrazita usmjerenost prema učeniku. Naslovi tematskih cjelina, naime, dani su s učenikova motrišta, u prvoj osobi jednine, primjerice: *Vrijedno radim, Mogu birati, Dogovaram se, Razumijem sebe i druge* i dr. U tome se očituje integracijsko-korelacijski pristup pri čem je integrirajući čimbenik – učenik, dijete. Ujedno su jasno istaknute temeljne vrijednosti humanističkog pristupa i usredotočenost na cjelokupni, a ne samo kognitivni djetetov razvoj. To potvrđuje i dio *Naučio/Naučila sam*, koji se nalazi nakon svake tematske cjeline, gdje se između jezičnih i književnih sadržaja navodi, primjerice i sljedeće: *samostalno donositi odluke, praviti držač za knjige ili nakit, istraživati i suradnički raditi*.

2.2.3. Struktura udžbeničke jedinice

Dvije su teorijske mogućnosti: da struktura udžbeničke jedinice slijedi ili ne slijedi strukturu nastavnoga procesa.

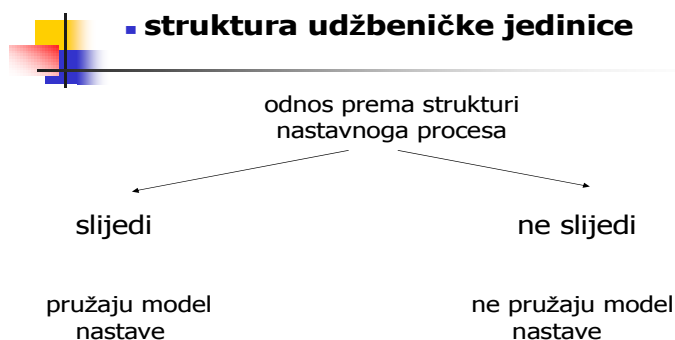
U gotovo svim analiziranim udžbenicima struktura udžbeničke jedinice uspostavljena je prema strukturi nastavnoga procesa: pitanja i zadatci prije teksta odgovaraju motivaciji, zatim slijedi tekst predviđen za interpretativno čitanje, pitanja za razumijevanje teksta i interpretaciju, te zadatci za učenike. Učitelj dobiva model za obradu nastavne jedinice. Ipak se u jednom udžbeniku nailazi na odklon od strukturiranja udžbeničke jedinice prema nastavnome procesu. Riječ je o udžbeniku *Čitančica smijalica*. Metodička dionica prije teksta u tom se udžbeniku ne oblikuje kao prijedlog motivacije za rad u razredu, nego kao najava teksta koju uvode autori udžbenika u razgovoru s učenikom, primjerice: *Pssst... Netko ide!* (uz pjesmu Stanislava Femenića *Tko to ide*), *Tko je tu kome tko?* (uz pjesmu Miroslava Dolenca Dravskoga *Rodbina*), *Pročitaj pjesmu i saznaj što se svakom djetetu događa sa svakim novim danom* (uz pjesmu Ratka Zvrka *Jedan tjedan*) i dr. To je način na koji udžbenik kao tekstualni medij može zainteresirati učenika za tekst. I broj pitanja nakon teksta osjetno je manji nego u drugim analiziranim udžbenicima. Katkada se navodi jedno do dva pitanja za razumijevanje teksta, katkada zadatak za stvaralački rad, upućivanje u čitanje lektirnoga djela i sluzenje vježbenicom, ali vrlo su rijetko zastupljene sve metodičke dionice u jednoj udžbeničkoj jedinici. Stoga se može reći da struktura udžbeničke jedinice u tom udžbeniku samo djelomice slijedi strukturu nastavnoga procesa.

Druga teorijska mogućnost, da struktura udžbeničke jedinice ne slijedi strukturu nastavnoga procesa, ostvarena je u slovenskim udžbenicima i u udžbenicima za učenje hrvatskoga jezika u dopunskim hrvatskim školama u inozemstvu.¹ I u jednim i u drugima zamjetan je vrlo malen broj pitanja i zadataka. U slovenskom udžbeniku, primjerice, zastupljena su 54 teksta, uz 16 tekstova uopće nema nikakvih pitanja ni zadataka, a uz ostale tekstove nalazi se po jedno do najviše tri pitanja i zadatka. Prema tome, struktura udžbeničke jedinice ne slijedi strukturu nastavnoga procesa. Takvi udžbenici pretpostavljaju visokokompetentnog učitelja koji zna kako voditi učenike da uspostave komunikaciju s umjetničkim tekstom, koji zna pretočiti nastavno vrijeme u nastavne situacije i odlučiti o svrsishodnim oblicima rada. Metodička oprema na taj se način ne isprječuje između učenika i teksta. Podređena učeničkim receptivnim mogućnostima ne djeluje kao zapreka, već postaje

¹ Hanuš, B.: *Berilo 2. Pozdravljene, besede: berilo za drugi razred devetletne osnovne škole*, DSZ, Ljubljana, 2005.; Hanuš, B.: *KAKO raste svet, Berilo 3 za tretji razred devetletne osnovne škole*, DSZ, Ljubljana, 2005.; Sabljak – Pandžić: *Hrvatska pozdravnica. Priručnik za učenike prvoga i drugoga razreda hrvatskih dopunskih škola u inozemstvu*, Profil, Zagreb, 2004.; Sabljak – Pandžić: *Hrvatska radosnica. Priručnik za učenike trećega i četvrtoga razreda hrvatskih dopunskih škola u inozemstvu*, Profil, Zagreb, 2004.

katalizator – pospješuje recepciju teksta: nude se samo poticaji koji motiviraju na čitanje i na stvaralačku komunikaciju s tekстом.

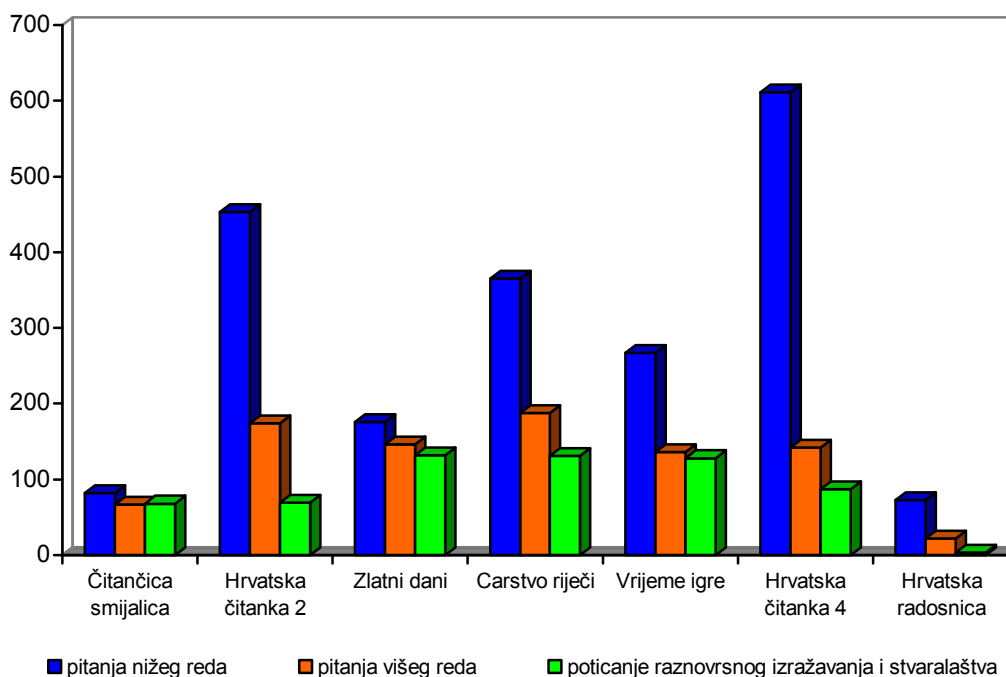
Ovisno o tome slijedi li struktura udžbeničke jedinice strukturu nastavnoga procesa ili ne slijedi, udžbenici pružaju ili ne pružaju model nastave učitelju, što je predstavljeno na slici 2.

Slika 2. Struktura udžbeničke jedinice: odnos prema strukturi nastavnoga procesa

2.2.4. Pitanja i zadatci

Kada udžbenici pružaju model nastave, tada osobito važnima postaju vrste pitanja i zadataka koji su zastupljeni u udžbenicima. Promotrimo stoga sljedeću sliku.

Slika 3: Pitanja i zadatci u udžbenicima književnosti i integriranim udžbenicima

Budući da udžbenici u kojima struktura udžbeničke jedinice slijedi strukturu nastavnoga procesa pružaju model nastave, znatna prevaga pitanja nižega reda nad pitanjima višega reda neizravno upućuje na to da se podržava obrazac nastavne komunikacije kada nastavnik postavlja nezahtjevnija pitanja, a od učenika se traži kratak, točan, samo jedan moguć odgovor,

unaprijed predvidljiv i poznat postavljaču pitanja. I obrnuto, ukupan manji broj pitanja nižega reda i njihov povoljan omjer s pitanjima višega reda predstavlja odmak od netom spomenutoga obrasca nastavne komunikacije. Stoga u težnji za smanjivanjem broja pitanja nižega reda, a koja se u velikoj mjeri očituje u dvama udžbenicima, u udžbeniku *Čitančica smijalica* i *Zlatni dani*, vidimo i nastojanje da se napusti takav nepotican obrazac komunikacije o tekstu.

Zamjećuje se također da je u onim udžbenicima u kojima je omjer pitanja nižega i višega reda povoljniji, povoljniji i omjer zadataka kojima se potiče raznovrsno izražavanje i učeničko stvaralaštvo, što upućuje na to da ti udžbenici pružaju i više prigoda za poticanje učeničkih stvaralačkih mogućnosti.

2.2.5. Društveno-radni nastavni oblici

Zamjećuje se da se u onim udžbenicima koji ne pružaju model nastave društveno-radni nastavni oblici i ne navode, to jest učitelju se prepušta sloboda u određivanju oblika rada. U udžbenicima koji pružaju model nastave učenici se upućuju na: individualni rad, rad u paru, skupinski rad, zajednički rad svih učenika i na suradnju s drugim odraslim osobama.

2.2.6. Dimenzioniranje sadržaja

U kategoriji dimenzioniranja sadržaja vraćamo pozornost na postupke u kojima se očituje usmjerenost prema učeniku. To su:

1. Imenovanje književnoteorijskog pojma:

- *Književnica pripovijeda o jednom događaju i postupcima likova u njemu. To su usporedbe.*²

- *Ovo je igrokaz. Ako podijelimo uloge, možemo ga odglumiti u razredu. Kao što to rade i pravi glumci.*³

2. Uklapanje književnoteorijskog pojma u razgovor autora s učenikom, njegovo naznačivanje jače otisnutim slovima:

- *Znaš li što je **stih**?*

*Ako ne znaš, **stih** je jedan redak u pjesmi.*

*Više stihova zajedno čini jednu **kiticu**.*⁴

- *Pročitaj još jednom zadnju rečenicu. Dogovori se s prijateljima, prepisite rečenicu i stavite je na pano. Bilo bi dobro da tu **poruku** pročitaju svi koji uđu u vaš razred.*⁵

*Tu bismo priču mogli prikazati **stripom**. Pokušaj!*⁶

Na taj se način književnoteorijski pojmovi uvode na razini prepoznavanja i primjene (učenici ističu poruku na vidnom mjestu u učionici, izrađuju strip...), to jest usvajaju pojam preko vlastite aktivnosti, što je u skladu s načinom kako učenici mlađe školske dobi uče.

2.2.7. Uloge autora udžbenika

Uloge autora udžbenika kreću se od naglašene uloge poučavatelja do preuzimanja uloga poticatelja, sugovornika, suradnika i partnera, a koje su u skladu sa suvremenim koncepcijama nastave. Ulogama poticatelja, sugovornika, suradnika i partnera pridonose ovi postupci:

- obraćanje učeniku na početku i na kraju udžbenika
- uporaba nedirektivnih oblika obraćanja (*pokušaj, ako želiš, možeš, ne zaboravi*)

² Dubravka Težak – Sanja Polak – Darko Cindrić, *Carstvo riječi. Čitanka za III razred osnovne škole*, Znanje, Zagreb, 2003, str. 12.

³ Vladimira Štanger-Velički – Sanja Jakovljević – Zlatko Vitez, *Čitančica smijalica. Čitanka za 2. razred osnovne škole*, Alfa i Profil, Zagreb, 2003, str. 28.

⁴ Isto, str. 8.

⁵ Isto, str. 36.

⁶ Isto, str. 37.

- davanje više prijedloga u zadacima i ostavljanje slobode izbora učeniku
 - podržavanje razgovornoga stila
 - prijedlozi stvaralačkih i zanimljivih zadataka, te raznovrsnih aktivnosti.
- Nedirektivni oblici obraćanja najviše se očituju u zadacima za učenike.

Pokušaj:

1. **Pokušaj** promijeniti kraj ove priče.⁷
2. Pjesmu možemo čitati na različite načine. Možemo je čitati glasno, tiho, brzo, sporo. Možemo je čitati kao da nekome govorimo najveću tajnu... **Pokušaj** na različite načine pročitati ovu pjesmu!⁸
3. **Pokušaj** i ti u svojoj obitelji provesti ovakvo istraživanje.⁹

Kažemo li nekome da pokuša što učiniti, poručujemo mu da nam je važna sama činjenica njegova pokušaja, a ne rezultat. Time se ublažuje strah od neuspjeha i osoba se osnažuje u spremnosti na preuzimanje rizika. A spremnost na preuzimanje rizika jedan je od osjećajnih procesa koji oslobađa kreativnost. Pridavanje važnosti procesu, a ne rezultatu ujedno je u skladu sa suvremenim pristupima nastavi, pa jezično oblikovanje zadatka riječju *pokušaj* ima izrazito poticajno djelovanje na onoga kome je zadatak upućen.

Ako želiš (želiš li, ako te zanima...):

1. **Ako želiš**, pretvori svoju priču u strip.¹⁰
2. **Ako voliš** takve priče, potraži ih u knjižnici...¹¹
3. I još nešto! **Ako želiš** saznati što bi se moglo dogoditi s tvojim pismom kada bi bilo poslano bez adrese, potraži u knjižnici knjigu „Poštarska bajka“ Karela Čapeka i cijelu je pročitaj.¹²

Pogodbenim konstrukcijama *ako želiš (želiš li, ako te zanima...)* učeniku se ostavlja sloboda izbora, što je također u skladu s koncepcijama suvremene nastave koja treba zadovoljiti potrebe svojih sudionika. Potreba za slobodom pak jedna je od temeljnih čovjekovih potreba.

Možeš (mogli biste, možda biste mogli...):

1. Po uzoru na pjesnika, **možeš** promatrano opisati i u sva četiri godišnja doba.¹³
2. U svoju bilježnicu također **možeš** nacrtati takav lik i upisati samo svoje strahove i kako ih možeš svladati.¹⁴
3. **Možda biste** i vi **mogli** napraviti svog lutka! **Možda bi** taj lutak **mogao** biti od papira ili od platna ili od... Sjetite se od čega bi još mogao biti.¹⁵

Nedirektivni oblik *možeš (mogli biste, možda biste mogli...)* učeniku također ostavlja slobodu izbora, ujedno mu dajući ideju – zadatak se oblikuje kao prijedlog pa je autor udžbenika u ulozi predlagача zanimljivih aktivnosti koje učenik može, ali ne mora prihvatiti. Mogućnost poticanja kreativnog mišljenja u tako oblikovanim zadacima očituje se i u tome što se učenici potiču na smišljanje vlastitih ideja, na što izrijeком upućuju riječi *Sjetite se od*

⁷ Vladimira Štanger-Velički – Sanja Jakovljević – Zlatko Vitez, *Čitančica smijalica. Čitanka za 2. razred osnovne škole*, Alfa i Profil, Zagreb, 2003, str. 41.

⁸ Isto, str. 19.

⁹ Dubravka Težak – Sanja Polak – Darko Cindrić, *Čarolija riječi. Čitanka za IV. razred osnovne škole, Znanje*, Zagreb, 2003, str. 13.

¹⁰ Sandra Centner – Anđelka Peko – Ana Pintarić, *Zlatni dani 2*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, str. 195.

¹¹ Isto, str. 168.

¹² Vladimira Štanger-Velički – Sanja Jakovljević – Zlatko Vitez, *Čitančica smijalica. Čitanka za 2. razred osnovne škole*, Alfa i Profil, Zagreb, 2003, str. 55.

¹³ Sandra Centner – Anđelka Peko – Ana Pintarić, *Zlatni dani 2*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, str. 69.

¹⁴ Isto, str. 143.

¹⁵ Vladimira Štanger-Velički – Sanja Jakovljević – Zlatko Vitez, *Čitančica smijalica. Čitanka za 2. razred osnovne škole*, Alfa i Profil, Zagreb, 2003, str. 43.

čega bi još mogao biti. Pri tom je bitan početni impuls (prijedlozi autora udžbenika) koji onda može potaknuti učenike na nove zamisli o tome što bi se još moglo činiti.

I konstrukcija *ne zaboravi* (*ne zaboravite, nemoj zaboraviti*) ublažuje direktivnost imperativa podsjećanjem učenika na to što treba učiniti, primjerice:

1. U skupinama po petero odigrajte ovaj igrokaz. Uzajamno se vrednujte s: izvrsno, dobro, moglo je biti bolje. **Ne zaboravite** reći ŠTO je bilo izvrsno, ŠTO je bilo dobro, a ŠTO je moglo biti bolje u izvedbama.¹⁶
2. Zamoli roditelje neka ti ispričaju jedan svoj doživljaj na snijegu. **Ne zaboravi** ga zabilježiti u bilježnicu.¹⁷
3. Potraži u knjižnici knjigu Karela Čapeka *Poštarska bajka* i cijelu je pročitaj. **Ne zaboravi** na dnevnik čitanja!¹⁸

Davanje više prijedloga u zadatcima i ostavljanje slobode izbora učeniku:

1. Dogovori se s prijateljima. Nacrtajte, izradite, naslikajte različite repove. Napravite razrednu izložbu. Na otvorenju izložbe možete recitirati pjesmu.¹⁹
2. Izaberi najljepšu pjesničku sliku. Zamisli u svojoj mašti sliku o tome. Sigurno će nastati prekrasna mala priča. Možeš je ispričati, napisati ili naslikati.²⁰

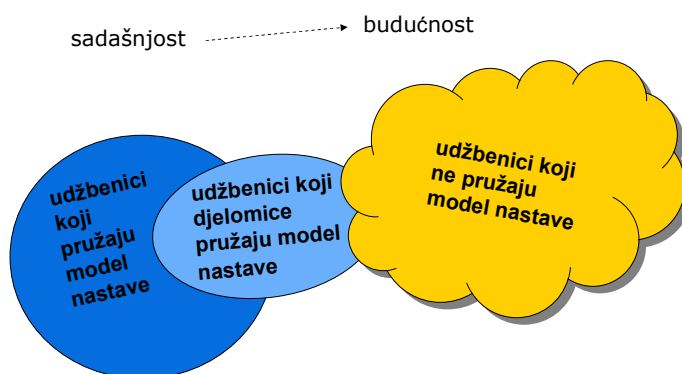
Izabrati između ponuđenih mogućnosti također podrazumijeva slobodu izbora. Pogodbene konstrukcije tipa *ako želiš* podrazumijevaju „možeš, ali ne moraš“, dok kod izbora između ponuđenih mogućnosti učenik odlučuje koju će od predloženih mogućnosti izabrati.

3. ZAKLJUČAK

Iz prethodno rečenoga može se zaključiti: Udžbenici s prevagom navedenih obilježja pružaju model otvorene nastave usmjerene na dijete.

Pretpostavljeni smjer kretanja izrade udžbenika u skoroj budućnosti predočen je na slici 4.

■ smjer kretanja izrade udžbenika

Slika 4. Pretpostavljeni smjer kretanja izrade udžbenika

¹⁶ Sandra Centner – Anđelka Peko – Ana Pintarić, *Zlatni dani 2*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, str. 61.

¹⁷ Isto, str. 71.

¹⁸ Isto, str. 37.

¹⁹ Vladimira Štanger-Velički – Sanja Jakovljević – Zlatko Vitez, *Čitančica smijalica. Čitanka za 2. razred osnovne škole*, Alfa i Profil, Zagreb, 2003, str. 23.

²⁰ Tamara Turza-Bogdan – Slavica Pospíš, *Vrijeme igre. Čitanka za treći razred osnovne škole*, Alfa, Zagreb, 2003, str. 56.

Sadašnji trenutak obilježavaju udžbenici koji učitelju pružaju model nastave. To se ponajprije očituje u strukturi udžbeničke jedinice koja slijedi strukturu nastavnoga procesa, zatim u uglavnom opsežnoj metodičkoj opremi koju odlikuju razrađena pitanja i zadatci za učenike, te u navođenju društveno-radnih oblika. Pretpostavljamo, međutim, da će se s jačanjem stručnih kompetencija učitelja napustiti koncepcija izrade udžbenika prema nastavnome procesu, što će pridonijeti tome da udžbenik u cjelini zaista postane knjiga za učenika, a ne učitelja.

Analizirani udžbenici

Analizom su obuhvaćeni sljedeći udžbenici, navedeni prema godini izdanja:

- udžbenici književnosti

1. Bežen – Budinski: *Hrvatska čitanka 2. Udžbenik književnosti za drugi razred osnovne škole*, Profil, 1998.
2. Bežen – Budinski: *Hrvatska čitanka 4. Udžbenik književnosti za četvrti razred osnovne škole*, Profil, 1998.
3. Bežen – Budinski: *Hrvatska čitanka 3. Udžbenik književnosti za treći razred osnovne škole*, Profil, 1999.
4. Mihoković, D.: *Hrvatska čitanka 4. Udžbenik za četvrti razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2000.
5. Štanger Velički – Jakovljević – Vitez: *Čitančica smijalica. Čitanka za 2. razred osnovne škole*, 1. izdanje, Alfa i Profil, Zagreb, 2003.
6. Turza-Bogdan – Pospiš: *Vrijeme igre. Čitanka za treći razred osnovne škole*, Prvo izdanje, Alfa, Zagreb, 2003.
7. Težak, D., Polak, S., Cindrić, D.: *Carstvo riječi. Čitanka za III. razred osnovne škole*, Znanje, 2003.
8. Težak, D., Polak, S., Cindrić, D.: *Čarolija riječi. Čitanka za IV. razred osnovne škole*, Znanje, 2003.
9. Polak, S., Cindrić, D.: *Cvrkut riječi. Čitanka za II. razred osnovne škole*, Prvo izdanje, Alfa, Zagreb, 2004.

- udžbenici književnosti, jezika i jezičnoga izražavanja (integrirani udžbenici)

1. Centner – Peko – Pintarić: *Zlatni dani 2. Udžbenik hrvatskoga jezika i književnosti za drugi razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
2. Centner – Peko – Pintarić: *Zlatni dani 3. Udžbenik hrvatskoga jezika za treći razred osnovne škole*, 3. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
3. Centner – Peko – Pintarić: *Zlatni dani 4. Hrvatski jezik i književnost za četvrti razred osnovne škole*, 2. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
4. Sabljak – Pandžić: *Hrvatska pozdravnica. Priručnik za učenike prvoga i drugoga razreda hrvatskih dopunskih škola u inozemstvu*, Profil, Zagreb, 2004.
5. Sabljak – Pandžić: *Hrvatska radosnica. Priručnik za učenike trećega i četvrtoga razreda hrvatskih dopunskih škola u inozemstvu*, Profil, Zagreb, 2004.

Literatura

- Andrić, V. (1981.), *Metode i tehnike istraživanja u psihologiji odgoja i obrazovanja*, Društvo psihologa Hrvatske, Zagreb.
- Arends, R. I. (1991.), *Learning to teach*, 2nd edition, McGraw-Hill, Inc., New York, St. Louis, Toronto.
- Argyle, M., Henderson, M. (1985.), *The Anatomy of Relationships*, Penguin Books, Harmondsworth.

- Banks, J. A. (1988.), *Education, citizenship, and cultural opinions*, Education and Society, 1(1), 19 – 22.
- Banović, A. (1969.), *Metodologija i tehnika evaluacije udžbenika*, Život i škola, br. 3 – 4, str. 133 – 147.
- Barth, B. M. (2004.), *Razumjeti što djeca razumiju. Struktura znanja i njegovo oblikovanje, problemi prijenosa znanja*, prev. Jelić, A.B., Profil, Zagreb.
- Bendelja, N., Idrizbegović, A., Jovanović, I., Marek, J., Rosandić, D., Skok, J., Turjačanin, Z. (1975.), *Metodički priručnik književnomjetničkom tekstu – lirika*, Veselin Masleša, Sarajevo.
- Bendelja, N. (1980.), *Mogućnost interdisciplinarnе integracije u jezičnom odgoju i obrazovanju (II, III i IV razred)*, Suvremena metodika, br. 4, str. 200 – 206.
- Bežen, A., Jelavić, F., Kujundžić, N., Pletenac, V. (1991.), *Osnove didaktike*, Školske novine, Zagreb.
- Bežen, A. (1999.), *Metodički model udžbenika književnosti za razrednu nastavu*, Zbornik radova Učiteljske akademije u Zagrebu, br. 1, str. 31 – 40b.
- Bežen, A. (2002.), *Udžbenik književnosti kao književnoznanstveno, metodičko i društveno pitanje*, Napredak, 143 (1), str. 60 – 70, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb.
- Bežen, A., Munk, K. (2002.a), *Nacrt fenomenologije udžbenika za osnovne i srednje škole*, Napredak, 143 (4), str. 414 – 430.
- Bežen, A. (2003.), *Metodička načela u oblikovanju udžbenika književnosti*, Školski vjesnik, br. 1-2, Split, str. 23 - 39.
- Bežen, A., Munk, K. (2003.), *Stavovi učitelja o udžbenicima i udžbeničkoj politici*, Napredak, 144 (1), str. 66 – 80.
- Bežen, A. (2005.), *Metodički pristup književnosti i medijskoj kulturi u drugom, trećem i četvrtom razredu osnovne škole. Priručnik uz udžbenike „Hrvatska čitanka 2“, „Hrvatska čitanka 3“, „Hrvatska čitanka 4“*, Profil, Zagreb.
- Bloom, B. (1956.), *Taxonomy of Educational Objectives*, Handbook 1: Cognitive domain. New York: David McKay.
- Bognar, L. (2000.), *Kvalitativni pristup istraživanju odgojno-obrazovnog procesa*, Zbornik radova učiteljske akademije, Vol. 2, br. 1, Zagreb, str. 45 – 54.
- Bognar, L., Matijević, M. (2002.), *Didaktika*, II. izmijenjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Bourdillon, H. (ur.), *History nad Social Studies – Methodologies of Textbook Analysis. Report of the educational research workshop held in Braunschweig 11 – 14 september 1990 (1992.)*, Swets&Zeitlinger, Amsterdam.
- Centner, S., Peko, A., Pintarić, A. (2005.), *Zlatni dani 2. Priručnik za učitelje za drugi razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb.
- Centner, S., Peko, A., Pintarić, A. (2005.), *Zlatni dani 3. Priručnik za učitelje za treći razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb.
- Centner, S., Peko, A., Pintarić, A. (2005.), *Zlatni dani 4. Priručnik za učitelje za četvrti razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb.
- Chopin, A. (1992.), *Manuels scolaires: histoire et actualité*, Hachette, Paris.
- Chopin, A. (1994.), *Research on schoolbooks in France: a summary account*, Paradigm, No.14, <http://w4.ed.uuc.edu/faculty/westbury/Paradigm/choppin.html>
- Cota Bekavac, M. (2002.), *Istraživanja suradničkog učenja*, Napredak, 143 (1), str. 32 – 40.
- Csikszentmihalyi, M. (1996.), *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*, New York: HarperCollins.
- Cvetković-Lay, J., Sekulić-Majurec, A. (1998.), *Darovito je, što ću s njim*, Alinea, Zagreb.
- Cvijović, M. (1984.), *Jezik udžbenika*, u *Prilozi teoriji udžbenika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str. 217 – 227.

- Čudina-Obradović, M., (1996.), *Igrom do čitanja. Igre i aktivnosti za razvijanje vještina čitanja u djece od 3. do 10. godine*, Školska knjiga, Zagreb.
- De Castell, S., Luke, A., Luke, C. (1989.), *Language, Authority and Criticism: Readings on the School Textbook*, London, Falmer Press.
- Diklić, Z. (1979.), *Načelo integracije i njezini oblici koncentracija i korelacija u jezičnom i umjetničkom području (Metodička terminologija)*, *Suvremena metodika*, br. 4, str. 342 – 343.
- Diklić, Z., Rosandić, D., Šabić, G. i dr. (1990.), *Dozivi i odzivi lirske pjesme*, Pedagoško-književni zbor i Zavod za unapređivanje odgoja i obrazovanja Hrvatske, Zagreb.
- Diklić, Z., Marjanović, B. (2005.), *Priručnik za učitelje uz udžbenik 'Moj hrvatski 4' Zvonimira Diklića i Nede Bendelje*, Školska knjiga, Zagreb.
- Drake (1995.). u knjizi Stoll, L, Fink, D. (2000). *Mijenjajmo naše škole*, Educa, Zagreb.
- Frangeš – Šicel – Rosandić (1962.), *Pristup književnom djelu*, Školska knjiga, Zagreb.
- Glasser, W. (1992.), *The Quality School*, New York, Harper Perennial.
- Glaserfeld, E. (1989.), *Cognition, Construction of Knowledge, and Teaching*, *Synthese*, 80 (1), 121 – 140, (special issue on education).
- Gordon, T. (1983.), *Trening večje učinkovitosti za učitelje*, Svetovalni center, Ljubljana.
- Greene, B. (1996.), *Nove paradigme za stvaranje kvalitetnih škola*, prev. Šćurić, Lj., Paić Jurinić, M., Alinea, Zagreb.
- Halmi, A. (2005.), *Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima*, Naklada Slap, Jastrebarsko.
- Hamilton, D. (1990.). *What is a Textbook?* *Paradigm*, No. 3, <http://w4.ed.uiuc.edu/faculty/westbury/Paradigm/hamilton.html>
- Hanuš, B. (2005.), *Berilo 2. Pozdravljene, besede: berilo za drugi razred devetletne osnovne škole*, DSZ, Ljubljana.
- Hanuš, B. (2005.), *KAKO raste svet, Berilo 3 za treći razred devetletne osnovne škole*, DSZ, Ljubljana.
- Hoskin, K. (1990.), *The Textbook: Further Moves towards a Definition*, *Paradigm*, No.3, <http://w4.ed.uiuc.edu/faculty/westbury/Paradigm/hoskin2html>
- Jensen, E. (2003.), *Super-nastava. Nastavne strategije za kvalitetnu školu i uspješno učenje*, prev. Marušić, I., Šoljan, N. M., Educa, Zagreb.
- Johnsen, E. B. (1993.), *Textbooks in the Kaleidoscope. A Critical Survey of Literature and Research on Educational Texts*, Scandinavian University Press, Oslo i Oxford University Press.
- Jurić, V. (1999.), *Razvojni smjer školskih teorija*, u knjizi Mijatović, A., Vrgoč, H., Peko, A., Mrkonjić, A., Ledić, J.: *Osnove suvremene pedagogije*, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb, str. 245 – 264.
- Jurić, V. (2004.). *Može li udžbenik podržati otvorenost nastave*, *Udžbenik i virtualno okruženje: zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa*, Školska knjiga, Zagreb; str. 55 – 61. ***Katalog odobrenih udžbenika za osnovnu školu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, internetske stranice Ministarstva.
- Kermek-Sredanović, M. (1991.), *Književno-scenski odgoj i obrazovanje mladih*, Školska knjiga, Zagreb.
- Kermek-Sredanović, M. (1993.), *Osobitosti recepcije i literarne komunikacije učenika osnovne škole s proznim tekstom*, *Napredak*, 134 (2), str. 133 – 140.
- Klooster, D. (2002.), *Što je kritičko mišljenje*, *Metodički ogledi*, br. 9, str. 87 – 95. *** *Koncepcija udžbenika za jezično-umjetničko odgojno-obrazovno područje* (1981.), *Suvremena metodika*, br. 1, str. 1 – 15.
- Kozić, Lj., Budinski, V. (1995.), *Osvrt na udžbenik 'Moj hrvatski 3' - primjeri iz prakse u Osnovnoj školi Ivana Gorana Kovačića*, *Napredak*, br. 136 (2), str. 221 – 227.

- Lester, A., Slater, F. (1998.), *Textual Discourse and Reader Interaction*, Paradigm, No.25, <http://w4.ed.uiuc.edu/faculty/westbury/Paradigm/lester.html>
- Malić, J. (1986.). *Koncepcija suvremenoga udžbenika*, Školska knjiga, Zagreb
- Meyer, H. (2002.). *Didaktika razredne kvake. Rasprave o didaktici, metodici i razvoju škole*, prev. Adamček, V., Educa, Zagreb.
- Michael, I. (1990.), *Aspects of Textbook Research*, Paradigm, No.2, <http://w4.ed.uiuc.edu/faculty/westbury/Paradigm/michael9.html>
- Mijatović, A. (1999.), *Ishodišta i odredišta suvremene pedagogije*, u knjizi Mijatović, A., Vrgoč, H., Peko, A., Mrkonjić, A., Ledić, J. (ur.): *Osnove suvremene pedagogije*, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb, str. 13 – 39.
- Mijatović, A. (2004.). *Treća generacija udžbenika*, Udžbenik i virtualno okruženje: zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa, Školska knjiga, Zagreb; str. 11 – 23.
- Miljak, A. (1996.), *Humanistički pristup teoriji i praksi predškolskog odgoja*, Model Izvor, Persona, Velika Gorica – Zagreb.
- Miljević-Ridički, R., Maleš, D., Rijavec, M. (2001.), *Odgoj za razvoj*, Alinea, Zagreb.
- Mužić, V. (1981.), *Antiautoritarnost u preobražaju našeg odgoja i obrazovanja*, Odgoj i samoupravljanje, br. 1, Institut za pedagojska istraživanja, Zagreb.
- Mužić, V. (1982.), *Udžbenik – faktor samorealizacije učenika kao subjekta odgojno-obrazovnog rada*, u knjizi *Udžbenik kao predmet naučnih istraživanja*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str. 385 – 398.
- Mužić, V. (1999.). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*, Educa, Zagreb.
- Nemeth-Jajić, J. (2003.), *Načelo stvaralaštva u udžbenicima hrvatskoga jezika za 3. i 4. razred osnovne škole*, Zbornik radova 3. dana osnovne škole Splitsko-dalmatinske županije „Prema kvalitetnoj školi“, Hrvatski pedagoško-književni zbor – Ogranak Split, Split, str. 150 – 157.
- Nicholls, J. (1992.), *Methods in School Textbook Research*, International Textbook Research, www.centres.ex.ac.uk/historyresource/journal6/nichollsrev.pdf
- Ničković, R. (1972.), *Teorijsko-metodološki aspekti stvaranja, procenjivanja i usavršavanja udžbenika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Nikolić, M., Pižurica, S. (1982.), *Funkcionalnost jezičkih i stilskih postupaka u udžbenicima*, u knjizi *Udžbenik kao predmet naučnih istraživanja*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str. 147 – 161.
- *** *Nova generacija udžbenika* (1983.), Školska knjiga, poseban broj (81), IRO Školska knjiga, Zagreb.
- Paschen, H. (2003.), *Koje vrste znanja treba informacijsko društvo*, Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu, str. 9 – 23.
- Peko, A. (1992.), *Efikasnost eksperimentalnog programa simetričnosti nastavne komunikacije*, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Peko, A., Pintarić, A. (1999.). *Uvod u didaktiku hrvatskoga jezika*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pedagoški fakultet, Osijek.
- Peko, A., Borić, E., Vujnović, M. (2004.). *Udžbenik – interaktivni medij*, Udžbenik i virtualno okruženje: zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa, Školska knjiga, Zagreb; str. 141 – 149.
- Pingel, F. (1999.). *UNESCO: Vodič za istraživanje i reviziju udžbenika*, prev. Agičić, D., Profil, Zagreb.
- *** *Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005. – 2010.* (2005.), Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb.
- Polić, M. (2000.). *Spoznajne osobitosti suvremene nastave*, Metodika, Vol. 1, br. 1, str. 27 – 39.

- Poljak, V. (1980.). *Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Porenta – Šalehar – Kranjc (2005.), *Beseda na besedo: delovni zvezek za slovenščino v 3. razredu devetletne osnovne šole*, DSZ, Ljubljana.
- Puget, M. (1963.), *Le livre scolaire*, Tendances, br. 22, str. 218.
- Puljak, L. (2002.), *Jezično komunikacijska kompetencija učenika mlađe školske dobi i obrada obavijesti u razrednoj nastavi*, Zbornik radova „Prema kvalitetnoj školi“, 2. dani osnovne škole Splitsko-dalmatinske županije, Hrvatski pedagoško-književni zbor – Ogranak Split, Split, str. 67 – 73.
- Razdevšek-Pučko, C. (2005.), *Kakvog učitelja/nastavnika treba (očekuje) škola danas (i sutra)*, Napredak, br. 1, str. 75 – 91.
- Richaudeau, F. (1979.), *Conception et production des manuels scolaires*, Guide pratique, Paris, Unesco.
- Rosandić, D. (1976.), *Književnost u osnovnoj školi*, Školska knjiga, Zagreb.
- Rosandić, D. (1986.), *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*, Školska knjiga, Zagreb.
- Rosandić, D. (2003.), *Kurikulski metodički obzori*, Školske novine, Zagreb.
- Rosandić, D. (2004.), *Vrste udžbenika i metodički sustavi*, Udžbenik i virtualno okruženje: zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa, Školska knjiga, Zagreb; str. 45 – 55.
- Rosandić, D. (2005.), *Metodika književnoga odgoja*, Školska knjiga, Zagreb.
- Sternberg, R. J. (ur.) (1999.), *Handbook of Creativity*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Suświłło, M. (2004.), *Inteligencje wielorakie w nowoczesnym kształceniu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- Šabić, G. (1983.), *Lirska poezija u razrednoj nastavi*, Školska knjiga, Zagreb.
- Šabić, G. (1988), *Komparativna analiza metodičkih instrumentarija namijenjenim učenikovu komuniciranju s lirskom poezijom (I)*, Suvremena metodika, br. 3, str. 200 – 215.
- Šabić, G. (1991.), *Učenik i lirika*, Školske novine, Zagreb.
- Štanger-Velički – Jakovljević (2000.), *Knjiga puna riječi. Priručnik za učitelje za četvrti razred osnovne škole*, Profil, Zagreb.
- Temple, C. A., Gillet, J. W. (1996.), *Language and literacy: A lively approach*, New York: HarperCollins.
- Tillmann, K. J. (ur.) (1994.), *Teorije škole*, prev. Budak, Z. i Čehok, I., Educa, Zagreb.
- Težak, D., Polak, S., Cindrić, D. (2003.), *Knjiga za učitelja `Carstvo riječi`. Čitanka i priručnik za III. razred osnovne škole*, Znanje, Zagreb.
- Težak, D., Polak, S., Cindrić, D. (2003.), *Knjiga za učitelja `Čarolija riječi`. Čitanka i priručnik za IV. razred osnovne škole*, Znanje, Zagreb.
- Težak, S. (1969.), *Interpretacija bajke u osnovnoj školi*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb.
- Težak, S. (1977.). *Prilozi intepretaciji lirske pjesme u osnovnoj školi*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb.
- Težak, S. (1996.), *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*, Školska knjiga, Zagreb.
- Težak, S. (1998.), *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 2*, Školska knjiga, Zagreb.
- Torres del Castillo, R. M. (1997.), *Bez reforme obrazovanja učitelja neće biti ni reforme obrazovanja*, Napredak, 138 (1), str. 57 – 72.
- *** *Udžbenik* (1978.), IX. međunarodni kolokvij Giessen / Basel / Leuven / Montecastelo / Winchester / Crikvenica, Školska knjiga, Zagreb.
- Yglesias, J. R. C. (1999.), *Has the Textbook Had its Day?*, Paradigm, No.27, <http://w4.ed.uiuc.edu/faculty/wstbury/Paradigm/yglesias.html>
- Weinbrenner, P. (1986.), *Kategorien und Methoden für die Analyse wirtschafts-und sozialwissenschaftlicher Lehr- und Lernmittel*, u Internationale Schulbuchforschung, br. 3

Vejić, J. (2004.), *Od klasične ka virtualnoj učionici – od klasičnog ka suvremenom udžbeniku*, Udžbenik i virtualno okruženje: zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa, Školska knjiga, Zagreb; str. 99 – 109.

Walsh, K. B. (2003.), *Kurikulum za drugi, treći i četvrti razred osnovne škole. Razvojno primjereni program za djecu od 8 do 10 godina. Priručnik za učitelje*, prev. Čudina-Obradović, M., Pučko otvoreno učilište „Korak po korak“, Zagreb.

Wood, D. (1995.), *Kako djeca misle i uče*, Educa, Zagreb.

Woodward, A., Elliott, D. L., Nagel, C. (1988.), *Textbooks in School and Society: An Annotated Bibliography and Guide to Research*, New York, Garland.

*** Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu, Broj: 01-081-01-3966/2; od 14. prosinca 2001.